

Секцыя 2

АСПЕКТЫ МОЎНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ (семантыка, словаўтварэнне, граматыка, прагматыка, мова мастацкай літаратуры)

Георгій Чахоўскі (Мінск, Беларусь)

СЕМІЯТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ БЕЛАРУСКАГА ІНСТЫТУЦЫЙНАГА ДЫСКУРСУ

Сучасная лінгвістыка пры аналізе феномену інстытуцыйнага дыскурсу недастаткова поўна выкарыстоўвае напрацоўкі класічнай і сучаснай семіётыкі, якія даволі паспяхова маюць прымяненне ў іншых гуманітарных навуках. Разам з тым такая метадалогія дазваляе не толькі глыбока, хоць і некалькі нетрадыцыйна, сінтэзаваць навуковыя здабыткі агульнапрызнаных тэорый камунікацыі.

Зробленыя М. Вебэрам высновы пра першаснасць феномену інстытуцыйнай улады ў адносінах да дзяржаўна-прававых інстытутаў і неправамернасці яе атаясамлення з механізмам дзяржаўнага кіравання, заклалі аснову для далейшага вывучэння гэтай з’явы ў еўрапейскай і амерыканскай лінгвістычнай навуцы. Да сярэдзіны XX ст. спецыялісты, якія займаліся названай праблемай, падзяліліся на два асноўныя кірункі – аб’ектывісцкі і суб’ектывісцкі. *Інстытуцыйная школа* (Р. Бенедыкс, Р. Дарэндорф, Д. Ландберг, С. Ліпсэт і інш.) разглядае ўладу як сукупнасць аб’ектыўных інстытутаў і норм, якія створаны сацыяльнымі адносінамі і функцыянуюць адносна незалежна ад суб’ектыўнай волі і паводзін асобных людзей. *Біхейвіярысцкі кірунак* (Р. Барт, Э. Канэці, М. Фуко і інш.) цікавяць перадусім паводзіны індывідаў і груп па ажыццяўленні ўладных функцый, іх матывацыя і формы, абумоўленасць паводзін грамадства уздзеяннем улады.

Кожная з пералічаных тэорый грунтуецца на рацыянальных пачатках, якія выяўляюць розныя сутнасныя ўласцівасці інстытуцыйнай улады. *Семіятычная метадалогія* інтэгруе абедзве канцэпцыі і прэзентуе ўладу як суб’ектыўнае адлюстраванне аб’ектыўнай рэальнасці, выяўленае ў пэўных знаках (сэнсах, сімвалах) і адпаведных ім дзеяннях суб’ектаў палітыкі.

Такі падыход паспяхова выкарыстоўваецца сёння ў тэорыі культуры пры аналізе праблем камунікацыйнага характару літаратуры і

сродкаў масавай інфармацыі, а таксама нацыянальнай спецыфікі іх успрымання. Яго навуковыя традыцыі былі закладзены яшчэ прадстаўнікамі герменеўтычнай школы літаратуразнаўства Г. Гадамерам, В. Ізэрам, Х. Явусам, С. Фішам, сацыёлагамі культуры Л. Вейсам, Х. Блюмерам, школай рэцэпцыйнай эстэтыкі і інш. Аб'ектам іх даследавання паўстала праблема ўспрымання зместу тэксту паведамлення і яго інтэрпрэтацыі, а таксама наступнага ўздзеяння рэцыпіента на сам тэкст і яго аўтара. У адрозненне ад класічнага структуралізму асноўная ўвага тут надаецца не ўласна тэксту паведамлення, а менавіта характару яго ўспрымання аўдыторыяй. Аднак для аналізу інстытуцыйнага дыскурсу такія напрацоўкі амаль не ўжываліся.

Найбольш блізка да вывучэння інстытуцыйнай улады праз прызму маўлення камунікантаў падышлі постструктуралісты (М. Фуко) і прадстаўнікі сацыялогіі ведаў (В. Дыльтэй, П. Бергер, Н. Луман і інш.). Але яны аналізавалі ролю мовы ў больш шырокім плане, у якасці прылады сацыяльнай, а не інстытуцыйнай арганізацыі грамадства.

На наш погляд, семіятычная метадалогія дазваляе прадставіць інстытуцыйную ўладу як камунікацыйны працэс, пры якім дзяржава і яго інстытуты ажыццяўляюць сталае рэгуляцыйнае ўздзеянне з дапамогай пэўных знакаў і сімвалаў, здольных выклікаць адпаведную зваротную рэакцыю адрасата – электарата, яго асобных груп і грамадзян. Гэта суб'ектна-аб'ектнае ўзаемадзеянне, якое здзяйсняецца пры дапамозе адпаведных знакавых сістэм, сукупнасцей знакаў і сэнсаў. Улада і падуладныя павінны ў роўнай меры разумець адзін аднаго, размаўляць на адной і той жа мове, знакі і сімвалы якой раўназначныя для ўсіх камунікантаў.

Мова інстытуцыйнага паведамлення – у яе семіятычным, а не лінгвістычным сэнсе – выступае як спецыфічны код, які змяшчае вызначаныя сэнсы, што даволі адэкватна і адназначна ўспрымаюцца як суб'ектамі інстытуцыйнай улады, так і ўсімі аб'ектамі яе ўздзеяння. Таму сэнс, які ўкладаецца ў тэкст любых залежных ад суб'екта ўлады законаў, указаў, распараджэнняў, лозунгаў, ідэалагем, павінен адэкватна і выразна ўспрымацца грамадствам.

Узаемадзеянне суб'екта і аб'екта палітыкі заўсёды прадугледжвае існаванне тэзаўруса, які ўключае групу паняццяў і канцэптаў, аднолькава зразумелых усім удзельнікам інстытуцыйных зносін. Аб'ём і склад такога тэзаўруса залежаць ад мноства фактараў глабальнага і нацыянальнага ўзроўню – ступені дэмакратычнасці інстытуцыйнай сістэмы, узроўню інстытуцыйнай культуры грамадства, інтэнсіўнасці

інстытуцыйных працэсаў, шчыльнасці ўзаемасувязі з міжнароднай супольнасцю і г. д.

Адпаведнае разуменне тых ці іншых знакаў першапачаткова ўзнікае на асобасным узроўні, але знак толькі пасля актыўнай і мэтанакіраванай дзейнасці індывідаў і іх груп пачынае ўспрымацца як агульнапрыняты ўжо і на сацыяльным узроўні. Напрыклад, нарматыўна-прававы акт, які з'яўляецца дзяржаўным волевыяўленнем, першапачаткова ўзнікае як канструкт суб'екта палітыкі – пэўных індывіда або групы, якія належаць да ўлады або знаходзяцца ў апазіцыі да яе, і толькі падчас праватворчасці адбываецца інстытуцыяналізацыя яго дзяржавай. Лозунг, ідэя, думка, якія належаць аобным суб'ектам палітыкі, паступова ператвараюцца ў агульнапрызнаны і агульнапрыняты знак. Зрабіўшыся сацыяльным канструктам, знак падтрымліваецца дзяржавай і даводзіцца да грамадства ўжо як дзяржаўная воля. Пасля, у залежнасці ад мноства аб'ектыўных і суб'ектыўных фактараў, знакі могуць прымацца, аспрэчвацца або цалкам адпрэчвацца грамадзянамі і іх групамі. Але толькі адэкватнае іх успрыманне ўсімі ўдзельнікамі інстытуцыйных адносін дазваляе забяспечыць паразуменне лозунгаў і дзеянняў і тым самым іх камунікацыйнае ўзаемадзеянне.

Пры гэтым варта адзначыць, што сучасныя *псіхасемантычныя канцэпцыі* разумеюць кожную карціну свету не як люстры адбітак рэчаіснасці, абсалютна аб'ектыўны і адэкватны рэальнасці, а толькі як адну з суб'ектыўных і пабочных культурна-гістарычных мадэлей свету. Яна заўсёды ствараецца адзінкавым ці калектыўным суб'ектам, які фарміруе сваё ўласнае бачанне свету і здольны перадаць іншым суб'ектам інстытуцыйнай іерархіі сваю сістэму знакаў. З гэтага вынікае існаванне некалькіх патэнцыяльна магчымых мадэлей свету ў адной і той жа сацыякультурнай і геаінстытуцыйнай прасторы.

Шматзначнасць магчымых сэнсаў, якія ўкладваюцца рознымі суб'ектамі камунікацыйна-інстытуцыйных адносін у вызначаныя вербальныя канструкцыі, выклікаюць контраверсныя сітуацыі. Так, розны сэнс можа ўкладвацца ў адны і тыя ж катэгорыі дзяржавай і грамадствам, уладай і апазіцыяй. Контраверсныя сітуацыі валодаюць высокім канфліктагенным патэнцыялам і ў вызначаных сітуацыях здольныя прывесці да канфрантацыі інстытуцыйных сіл. Так, падчас амаль усіх рэвалюцый паняцце свабоды, якое з'яўлялася адным з найбольш важных знакавых канцэптаў, па-рознаму разумелася правадырамі і ўцягнутымі ў рэвалюцыйны хаос масамі насельніцтва, таму на пэўным этапе развіцця кожнай рэвалюцыі адбываўся востры канфлікт паміж імі:

Наяўныя ў соцыуме сэнсавыя канструкцыі і знакі, якія належаць да сферы інстытуцыйных адносін, часам з'яўляюцца ілюзорнымі, народжанымі міфалагізаванай свядомасцю, далёкай ад інстытуцыйных рэалій. Але з прычыны свайго эфектыўнага ўздзеяння на дзейнасць суб'ектаў палітыкі і дзяржаўных інстытутаў яны здольныя ператварацца ў рэальныя з'явы. Фантом, ілюзія, міф могуць зрабіцца аб'ектыўнай з'явай менавіта таму, што адпаведныя ім знакі пачынаюць успрымацца ўсімі ці значнай часткай удзельнікаў інстытуцыйных адносін як нешта рэальнае. Напрыклад, савецкія лозунгі пра пабудову камунізму, якія рэалізоўваліся ў дзейнасці дзяржаўных інстытутаў, ператварылі гэтыя знакі з віртуальных у рэальныя і радыкальна пераўтварылі грамадства.

Такім чынам, інстытуцыйная ўлада можа разглядацца і як камунікацыйнае ўзаемадзеянне суб'ектаў палітыкі, пры якім уздзеянне суб'екта ўлады на аб'ект ажыццяўляецца пры дапамозе выкарыстання адпаведных знакаў і сімвалаў, здольных выклікаць адэкватную рэакцыю аб'екта ўздзеяння. Пры гэтым любое ўзаемадзеянне ў інстытуцыйнай сферы заснавана на тым, што суб'екты палітыкі змяшчаюць у ключавыя катэгорыі аднолькавы змест. Названыя катэгорыі і з'яўляюцца сродкам структуравання сацыяльнай рэальнасці.